

SPREMEMBE PREVODNIH TOKOV MED LETOMA 1991 IN 2022

Miha Kovač
Univerza v Ljubljani

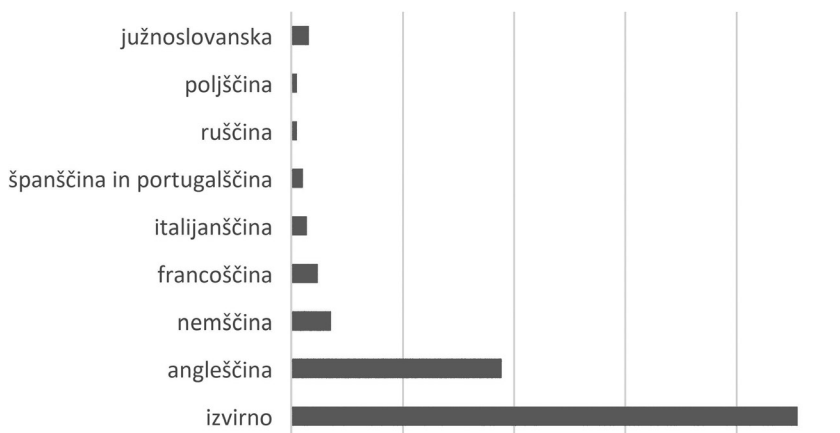
Čas po letu 1990 je bil tudi v založništvu prelomen. Najprej je s padcem socializma družbeno lastnino nadomestila zasebna. Založbe, ki so nastale v socializmu, so se privatizirale in bile pri tem različno uspešne: založba DZS se je denimo začela spreminjati v gospodarski konglomerat, ki pod svojo kapitalsko kapo ni imel samo založniške, ampak tudi turistično in časopisno dejavnost. Sredi devetdesetih let je želel prevzeti tudi založbo Mladinska knjiga, ki pa tega prevzemnega napada ni le uspešno odbila, ampak je na začetku novega tisočletja sama prevzela Cankarjevo založbo in založbo Lipa. Na ta način je nastala največja slovenska založniško-knjigarniška mreža, ki je s svojim programom pokrivala vse knjižne žanre in kategorije in imela neposreden dostop do večine kupcev knjig. Po prevzemu Cankarjeve založbe je namreč skupina Mladinska knjiga imela v lasti več kot petdeset knjigarn, ki so jih nadgradili z največjo slovensko spletno knjigarno emka.si, knjige pa so tržili še po številnih drugih prodajnih kanalih, kot sta denimo knjižni klub in zastopniška prodaja. Po koncu bitke z DZS sta Mladinsko knjigo pod svoje lastniško okrilje vzela cerkvena finančna holdinga Zvon 1 in Zvon 2, po njunem stečaju pa je založba pristala na Družbi za upravljanje terjatev bank. Ob zaključku redakcije tega besedila (poleti 2022) so obstajale namere, da celotno skupino Mladinska knjiga prenesejo v državno last.

Po letu 1990 je nastalo tudi veliko novih založb v zasebni lasti. Ob prelomu drugega in tretjega desetletja je bila največja med njimi založba Učila, ki je imela v lasti tudi manjšo mrežo knjigarn. Jedro njenega programa so prevodno žanrsko leposlovje in prevodna esejistika ter priročniki. V času pisanja tega besedila so bila Učila tudi največja slovenska založba, ki svoje založniške dejavnosti ni (so)financirala s subvencijami. Z izdajanjem zahtevnejšega leposlovja so se – poleg Cankarjeve založbe in Mladinske knjige – ukvarjale založbe, kot so Goga, Litera in Beletrina, ki so bile organizirane kot zasebni neprofitni zavodi oziroma so

bile v lasti neprofitnih organizacij, njihova produkcija pa je bila močno podprta z domačimi in evropskimi subvencijami. Ob njih je delovalo še okoli šestdeset manjših založb, ki so bile pogosto v družinski lasti in so se ukvarjale z izdajanjem otroškega in/ali mladinskega leposlovja, kot sta denimo založbi Morfem in Miš, ali pa so posegale na vsa založniška področja, kot je to počela založba Pivec. Pomemben igralec v slovenskem knjižnem prostoru je tudi založba UMco, ki je z revijo Bukla ponujala sistematične periodične preglede slovenske priročniške, esejistične in leposlovne knjižne produkcije, njen knjižni program pa je obsegal predvsem kakovostna prevodna poljudnoznanstvena in esejistična dela.

Poleg sprostitve trga, demokratizacije javnega in političnega življenja ter konca krize z devizami, ki smo jo nekoliko podrobneje opisali v poglavju o založništvu v socializmu, je na razvoj knjižnega trga takoj po osamosvojitvi vplival tudi razvoj računalniške in tiskarske tehnologije. Pomembno so se namreč pocenili stroški izdelave knjige, o čemer podrobneje pišemo v poglavju *Trženjski in organizacijski vplivi na razvoj knjižnega založništva in na knjižno prevajanje*. Posledično so izginile skoraj vse tehnološke, organizacijske in finančne ovire za vstop na knjižni trg, zaradi katerih so bili, s svojim znanjem in kapitalom, založniki svojevrstni čuvaji, ki so odločali o tem, katero besedilo bo ugledalo luč sveta v knjižnem formatu: naenkrat so lahko izšla številna besedila, ki bi jih uredniško in založniško oko zavrnilo, če se stroški izdelave knjige na izvod tudi pri majhnih nakladah ne bi tako pomembno znižali. Če je denimo leta 1990 v Sloveniji izšlo 1853 novih knjižnih naslovov (Žnidaršič, Podmenik, Kocjan 1999, 150), je bila v letu 2019 ta številka več kot še enkrat višja (5504). Še bolj drastično se je povečalo število izvirnih slovenskih leposlovnih knjig: če jih je leta 1990 izšlo 249, jih je leta 2020 izšlo kar 1072 (Narodna in univerzitetna knjižnica b. d.).

Graf 1: Leposlovje glede na izvorni jezik, skupno število izdanih naslovov 1990–2020

Gibanje prevodov je bilo nekoliko bolj umirjeno, a vseeno naglo rastoče. Najbolj se je povečalo število prevodov iz angleščine, ki se je s 102 leta 1990 (Digitalna knjižnica Slovenije b. d.) povečalo na 429 leta 2020 (Narodna in univerzitetna knjižnica b. d.). Prevodi leposlovja iz angleščine imajo nasploh tradicionalno največji delež med celotno leposlovno knjižno produkcijo: med letoma 1990 in 2020 jih je izšlo skoraj še enkrat več kot prevodov iz ostalih najbolj prevajanih jezikov (Graf 1).

Število prevodov iz ostalih jezikov se je v tem obdobju ravno tako povečalo, a nekoliko manj: število nemških prevodov je zraslo s 23 (1990) na 63 (2020), francoskih pa s 15 na 52. Podobno se je tudi število prevodov iz poljščine povečalo s 3 (1990) na 9 (2020). Nekoliko manjšo rast je doživelo število prevodov iz ruščine, če so v letu 1990 izšla 4, jih je bilo trideset let pozneje 10. Značilno je, da je slovenski knjižni prostor ohranil dobre povezave z južnoslovanskimi književnostmi, saj se je v tem obdobju število prevodov iz srbsčine, hrvaščine, bosanščine in črnogorščine povečalo skoraj za petkrat, s 7 na 33.

Kot je razvidno iz tabele 1, se je število izvirnih slovenskih leposlovnih del med leti 1990 in 2000 podvojilo, nato pa je bilo za naslednjo podvojitev potrebnih dvajset let. Ravno obratno se število prevodov med letoma 1990 in 2000 skorajda ni povečalo, nato pa je po letu 2000 doživelo naglo rast in se pri skoraj vseh jezikih povečalo za dva do štirikrat.

Tabela 1: Izvirne in prevedene leposlovne knjige

	1990	2000	2010	2020
izvirno slovensko leposlovje	249	446	731	1072
prevodi iz angleščine	102	116	397	409
prevodi iz nemščine	23	37	68	63
Prevodi iz francoščine	15	18	40	52
Prevodi iz italijanščine	4	5	34	27
prevodi iz španščine in portugalsčine	3	9	18	21
prevodi iz ruščine	4	5	7	10
prevodi iz poljščine	3	2	11	9
Prevodi iz južnoslovanskih jezikov	7	12	31	33

Na razpolago, žal, nimamo ustreznih podatkov, zakaj se je to zgodilo, lahko pa tvegamo dve hipotezi, ki bi ju veljalo v prihodnje preveriti z ustreznimi raziskavami.

Prvič, pri prevodih iz angleščine naglo rast pripisujemo prevodom žanrske književnosti, pri ostalih najbolj prevajanih jezikih pa tudi subvencijam držav, iz katerih prihajajo prevodi, in pa evropskim subvencijam, ki znotraj programa Creative Europe spodbujajo medsebojno prevajanje književnosti držav članic EU. Od leta 2009 je poseben spodbujevalec prevajanja tudi Evropska nagrada za literaturo, ki z evropskimi subvencijami spodbuja izdajanje nagrajenih del.

Drugič, na povečanje števila izdanih leposlovnih knjig je vplival tudi pojav žepnih knjig, ki so se v novem tisočletju končno utrdile na slovenskem knjižnem trgu. Statistiko o novo izdanih knjigah v NUK vodijo na podlagi izdanih ISBN-jev (nekakšna registrska številka, ki jo knjiga dobi ob izidu), izdaji v mehki in trdi vezavi istega dela pa – tako kot povsod po svetu – tudi pri nas dobita vsaka svoj ISBN. Ker založbi Mladinska knjiga in Učila predvsem prevodno žanrsko leposlovje sistematično izdajata v trdi in mehki vezavi, Mladinska knjiga pa tudi v elektronski, prek palcev domnevamo, da je skupno število izdanih leposlovnih knjižnih del za kakih 20–30 % nižje od števila izdanih leposlovnih knjig. Da bi se dokopali do točnejšega podatka, bi morali izvesti posebno raziskavo.

Čeprav je o prevodih slovenskega leposlovja v tuje jezike govora drugje, velja vseeno omeniti, da je tu Slovenija v zadnjih 20 letih naredila korak naprej. Po podatkih, ki jih je za potrebe častnega gostovanja na sejmu v Frankfurtu 2023 zbrala Javna agencija za knjigo, je bilo med letom 2019 in junijem 2022 podpisanih več kot 550 pogodb za prevode slovenskih del v tuje jezike. Sistematično so se s prodajo avtorskih pravic ukvarjali v vsaj petih založbah.

Ta obrat se je zgodil, ker prodaja pravic v tujino ni bila več prepuščena zgolj iniciativi avtorjev, ampak je Javna agencija za knjigo nekaj let sistematično pripravljala izobraževanja o prodaji avtorskih pravic, podpirala udeležbo slovenskih založb na tujih knjižnih sejmih, organizirala obiske tujih založb v Sloveniji in nekaj časa deloma subvencionirala plače tistih, ki so se v založbah ukvarjali s prodajo pravic. Pred ukinitvijo je pomembno vlogo pri spodbujanju prevodov slovenskih del odigral tudi Trubarjev sklad. Slovensko častno gostovanje na največjem svetovnem knjižnem sejmu v Frankfurtu oktobra 2023 in leto pozneje na največjem sejmu otroških knjig v Bologni naj bi pomenilo vrhunec teh dejavnosti. Z njimi naj bi se Slovenija dokončno postavila na svetovni zemljevid »izvoznic« avtorskih pravic.

Po podatkih, ki jih zbira Javna Agencija za knjigo, so najbolj prevajani sodobni slovenski leposlovni avtorji Drago Jančar (158 prevodov), Evald Flisar (89), Boris Pahor (60), Brane Mozetič (58) in Aleš Šteger (43). (V oklepaju povejmo, da je med neleposlovnimi avtorji absolutni zmagovalec Slavoj Žižek z okoli tisoč prevodi). Ko smo v letu 2019 v okviru projekta Diversity Report (Diversity Report b. d.) iskali dela slovenskih

avtorjev po največjih evropskih spletnih knjigarnah, so bile številke seveda manjše (tabela 2), pri čemer smo iskanje omejili le na največje evropske jezike (nemščina, francoščina, angleščina, italijanščina in poljščina). Še bistveno manjše bi te številke najbrž bile, če bi dela slovenskih avtorjev iskali po zidanih knjigarnah.

Tabela 2: Prisotnost slovenskih avtorjev v največjih evropskih spletnih knjigarnah, 2019

ŠTEVILO DEL	AVTOR
11	Drago Jančar
10	Boris Pahor
8	Andrej Blatnik
9	Aleš Šteger
5	Sebastijan Pregelj
10	Evald Flisar
10	Tomaž Šalamun
7	Aleš Debeljak
5	Jasmin B. Frelih
7	Gabriela Babnik

Opozoriti velja, da sta na tabeli prisotna tudi dva dobitnika evropske literarne nagrade, Gabriela Babnik in Jasmin Frelih, kar pomeni, da evropski mehanizmi za spodbujanje prevodov delujejo. Odprto pa seveda ostaja vprašanje, kakšna je dejansko branost prevedenih del slovenskih avtorjev in avtoric: z gotovostjo lahko rečemo le, da jih ni na zahodno-evropskih lestvicah uspešnic, saj se tja prevodi iz slovanskih jezikov praviloma ne uvrščajo (več o tem Kovač in Wischenbart 2018).

Povedano drugače, če se je v zadnjem desetih letih zgodil preboj pri številu izdanih prevodnih slovenskih del, za naslednje generacije slovenskih avtorjev in založb ostaja izziv, kako se s svojimi deli prebiti v programe najbolj uglednih tujih založb, ki so s svojimi marketinškimi mehanizmi in distribucijsko močjo sposobne zagotoviti večjo vidnost in odmevnost. Ob predpostavki seveda, da bodo slovenski avtorji in avtorice pisali dela, zanimiva za širšo mednarodno skupnost.

Bibliografija

- Digitalna knjižnica Slovenije. b. d. »Statistični letopis 1991.« Dostop 29. 7. 2022 <https://www.dlib.si/results/?euapi=1&query=%27keywords%3dstatisti%C4%8Dni+letopis+1991%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25>.
- Diversity Reports: Literarische Übersetzungen in Europa. b. d. Dostop 29. 7. 2022. <https://www.wischenbart.com/maerkte-reports/diversity-reports-uebersetzungen-in-europa/>.
- Narodna in univerzitetna knjižnica. b. d. »Statistika Knjige in brošure.« Dostop 29. 7. 2022. https://cezar.nuk.uni-lj.si/common/files/knjiga/knjige_brosure.pdf.
- Kovač, Miha in Rüdiger Wischenbart. 2018. »Bestsellers 2008 to 2014: the last king of analogue and the first dame of the digital pleasure house.« *Logos*, 29, št. 1: 18–27.
- Žnideršič, Martin, Darka Podmenik in Gregor Kocijan. 1999. *Knjiga in bralci IV*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

SPREMEMBE PREVODNIH TOKOV MED LETOMA 1991 IN 2022

Besedilo na kratko oriše organizacijski in tehnološki razvoj slovenskega knjižnega založništva po letu 1991. Podrobneje predstavi statistike o gibanju knjižnih prevodov in same knjižne produkcije ter opozori na nekatere kulturne dejavnike, ki so vplivali na prevajanje iz posameznih jezikov. Besedilo opozori tudi na vlogo različnih evropskih kulturnih politik na spodbujanje prevodov med posameznimi jeziki.

CHANGES IN SLOVENE BOOK PUBLISHING AFTER 1991

This chapter briefly outlines the organisational and technological changes that took place in Slovene book publishing after 1991. It details statistics on the trends in book translations and book production itself, and highlights some of the cultural factors that have influenced translation from particular languages. The text also draws attention to the role of various European cultural policies in promoting translation between languages.